

חוברת למידה עצמית: הקמצן

מולייר (ז׳אן־בטיסט פוקלן) · קומדיה (מחזה) · חט״ב (ז׳–ט׳)

- מהדורה למורה: תשובות, מחוון, מערך שיעור, התאמות
- חלק א׳ – הבנה ומידע
- חלק ב׳ – פרשנות ואמצעים אומנותיים
- חלק ג׳ – כתיבה והערכה
- כרטיס יציאה

מהדורה למורה

מולייר הוא שם הבמה של ז׳אן־בטיסט פוקלן, מחזאי ושחקן צרפתי, אולי גדול כותבי הקומדיה בכל הזמנים. הוא כתב, ביים ושיחק בעצמו במחזותיו, והעלה אותם בפריז של המאה ה־17. "הקמצן" הועלה לראשונה בשנת 1668, ובמרכזו הרפגון – אב עשיר שאהבת הכסף השתלטה על כל חייו. מולייר צוחק על הקמצנות, אבל מאחורי הצחוק מסתתרת ביקורת חדה: אדם שהכסף חשוב לו יותר מילדיו, מאהבה ומכבוד. דרך המחזה נלמד מהו הומור, אילו אמצעים קומיים יוצרים צחוק, ומה ההבדל בין צחוק לשם צחוק לבין סאטירה.

מפתח תשובות – חלק א׳

#	שאלה	תשובה / כיוון
1	מי הוא הרפגון?	אב אלמן עשיר וקמצן, אביהם של קלאנט ואליז.
2	במי מאוהב קלאנט?	מריאן
3	השלימו: הרפגון קבר בגן _____ ובה כסף רב.	תיבה
4	מדוע ואלר עובד בבית הרפגון?	כדי להיות קרוב לאליז, שהוא אוהב.
5	מי גונב את התיבה?	לה פלש

מפתח תשובות – חלק ב׳

#	שאלה	תשובה / כיוון
6	הסבירו את המושג "דמות טיפוסית" בעזרת הרפגון.	דמות שמגלמת תכונה אחת בקיצוניות (קמצנות) ואינה משתנה.
7	מצאו דוגמה להגזמה במונולוג "גנבים!" והסבירו מה היא מוסיפה.	"אני מת, אני קבור" – תגובה מוגזמת לגנבה, מגוחכת ומראה את אהבת הכסף.
8	מה מצחיק בהיפוך "לחיות כדי לאכול"?	הרפגון מבלבל את המשפט שהוא עצמו משבח – חושף שהוא אוהב רק את החיסכון.
9	איזה אמצעי קומי יש בסצנה שבה ואלר מדבר על "אוצר"?	אי־הבנה
10	מהי סאטירה, ומה מבקר מולייר במחזה?	ביקורת באמצעות צחוק; אהבת הכסף והאנוכיות.

מפתח תשובות – חלק ג׳

#	שאלה	תשובה / כיוון
11	כתבו סצנת אי־הבנה קומית קצרה (10–15 שורות).	לפי המחוון.

#	שאלה	תשובה / כיוון
12	האם הרפגון ראוי לרחמים או רק לצחוק? נמקו.	תשובה אישית מנומקת.

סולם שאלות לדיון – כיווני תשובה

שאלה	כיוון תשובה
מי הם ילדיו של הרפגון ובמי כל אחד מהם מאוהב?	קלאנט אוהב את מריאן; אליז אוהבת את ואלר.
איפה מסתיר הרפגון את כספו?	בתיבה שקבר בגן ביתו.
למה רוצה הרפגון להשיא את אליז לאנסלם?	כי אנסלם מוכן לקחת אותה "בלי נדוניה" – בלי שהרפגון יוציא כסף.
מי גונב את התיבה ובשביל מי?	לה פלש, משרתו של קלאנט, כדי לעזור לקלאנט.
מה מתגלה על אנסלם בסוף המחזה?	שהוא אביהם האבוד של ואלר ומריאן.
מה יוצר את הצחוק בסצנת "בלי נדוניה"?	החזרה: לכל טיעון מורכב של ואלר עונה הרפגון באותן שתי מילים; הניגוד בין עומק הטיעונים לנימוק הכספי היחיד; וגם העמדת הפנים של ואלר שמסכים איתו.
הסבירו את אי־ההבנה בין הרפגון לוואלר במערכה החמישית.	הרפגון מדבר על התיבה הגנובה, וואלר חושב שהוא מדבר על אהבתו לאליז. מילים כמו "אוצר" ו"היא עדיין בביתך" מתאימות לשני הנושאים. הקהל יודע את האמת ולכן צוחק.
מה מלמד המונולוג "גנבים!" על הרפגון?	שהכסף הוא "ידידו היקר" וכל עולמו; הוא מאבד שליטה, חושד בכולם ואפילו בעצמו. ההגזמה הקומית חושפת את בדידותו.
מדוע ואלר מסכים עם כל מה שהרפגון אומר?	כדי לא לעורר חשד ולהישאר קרוב לאליז; זו העמדת פנים – הוא מתחנף כדי להשיג את מטרתו.
האם "הקמצן" הוא רק מחזה מצחיק, או גם ביקורתי? הסבירו.	גם ביקורתי: זו סאטירה על אהבת הכסף, שמביאה אב לפגוע בילדיו. הצחוק הוא הדרך להעביר את הביקורת.
האם הסוף של המחזה הוא סוף טוב? בשביל מי?	תשובה פתוחה: טוב לזוגות האוהבים, אבל הרפגון לא השתנה – הוא נשאר לבד עם תיבתו. אפשר לטעון שזה סוף מצחיק ועצוב בבת אחת.
האם הומור הוא דרך טובה לבקר התנהגות? נמקו בדוגמה מהמחזה ומהחיים.	תשובה פתוחה: צחוק מאפשר לראות חולשה בלי להתגונן; מצד שני הוא עלול להשפיל. לבקש דוגמה מהמחזה ומהיומיום.

מחוון למשימת הכתיבה (100)

קריטריון	נק'	תיאור
אי־הבנה ברורה	30	שתי הדמויות מתכוונות לדברים שונים, והקורא מבין את הפער.
אמצעי קומי נוסף	20	חזרה או הגזמה מזוהה ומשרתת את הצחוק.
דיאלוג ובימוי	20	שמות דוברים, הוראות במה, שפה חיה.
סיום	15	סיום מפתיע או מצחיק שסוגר את הסצנה.
לשון	15	כתיב, פיסוק ומבנה מחזה.
סה"כ	100	

מערך שיעור – 45 דקות

דקות	שלב	מה עושים
5	פתיחה	"מה הצחיק אתכם לאחרונה?" – איסוף סיבות לצחוק על הלוח.
7	היכרות	מולייר והמחזה; מפת דמויות על הלוח (הרפגון במרכז).
10	קריאה בתפקידים	קריאת תמונה 1 ("בלי נדוניה") ותמונה 2 בתפקידים; זיהוי החזרה וההיפוך.
10	המונולוג ואי־ההבנה	תלמיד/ה קורא/ת את "גנבים!" בהגזמה; בזוגות – תמונה 4: מי מדבר על מה?
10	כתיבה	התחלת סצנת אי־הבנה קומית משלכם.
3	כרטיס יציאה	שם של אמצעי קומי אחד ודוגמה מהמחזה.

מפת התאמות

מסלול	מה מותאם
חט"ב רגיל	החוברת במלואה
חנ"מ	לקרוא בקול את השאלות, לאפשר מענה בעל־פה או בבחירה מ־3 אפשרויות, בלי הגבלת זמן, רמז אחרי שתי טעויות
עולים	לצרף את טבלת המילים מעמוד היצירה באתר, משפטים קצרים, מילון בלחיצה באתר
יסודי / תיכון	לשונית "יסודי" או "תיכון" בעמוד היצירה באתר

לוודא

- סכום הכסף בתיבה: עשרת אלפים מטבעות זהב (dix mille écus) – לפי המקור.

- מספרי המערכות של הקטעים: "בלי נדוניה" – מערכה א׳ תמונה 5; "לאכול כדי לחיות" – מערכה ג׳ תמונה 1; המונולוג – מערכה ד׳ תמונה 7; אי־ההבנה – מערכה ה׳ תמונה 3.
- בחלק מהתרגומים לעברית שמה של הדמות מתועתק "הרפגון" או "הַרְפָּגוֹן"; ז׳אק נקרא במקור "מאסטר ז׳אק".
- קלאנט מיועד על ידי אביו לאלמנה עשירה ("une certaine veuve").

חוברת התלמיד: הקמצן

שם: _____ **כיתה:** _____ **תאריך:** _____

מולייר הוא שם הבמה של ז׳אן־בטיסט פוקלן, מחזאי ושחקן צרפתי, אולי גדול כותבי הקומדיה בכל הזמנים. הוא כתב, ביים ושיחק בעצמו במחזותיו, והעלה אותם בפריז של המאה ה־17. "הקמצן" הועלה לראשונה בשנת 1668, ובמרכזו הרפגון – אב עשיר שאהבת הכסף השתלטה על כל חייו. מולייר צוחק על הקמצנות, אבל מאחורי הצחוק מסתתרת ביקורת חדה: אדם שהכסף חשוב לו יותר מילדיו, מאהבה ומכבוד. דרך המחזה נלמד מהו הומור, אילו אמצעים קומיים יוצרים צחוק, ומה ההבדל בין צחוק לשם צחוק לבין סאטירה.

לפני הקריאה

מה הדבר המצחיק ביותר שראיתם בסרט או בהצגה? נסו להסביר במשפט אחד: למה צחקתם? (הגזמה? טעות? מישהו שלא הבין?) נאסוף את התשובות על הלוח ונחזור אליהן בסוף.

מן היצירה

תמונה 1 · "בלי נדוניה!" (מערכה א׳)

ואלר: ...נכון שבתך יכולה לטעון שנישואים הם עניין גדול מכפי שנדמה, שבהם תלוי אושרו של אדם כל ימי חייו...

הרפגון: בלי נדוניה!

ואלר: אתה צודק, זה מכריע הכול, ברור. אמנם יש מי שיגידו שבמקרה כזה צריך להתחשב ברצונה של הנערה, ושפער גדול כל כך בגיל ובאופי עלול להביא צרות...

הרפגון: בלי נדוניה!

ואלר: אה, על זה אין תשובה, כולם יודעים. מי יכול להתווכח עם זה?

הרפגון: בלי נדוניה!

ואלר: נכון. זה סותם כל פה. בלי נדוניה! איך אפשר לעמוד מול נימוק כזה?

תמונה 2 · "לאכול כדי לחיות" (מערכה ג׳)

ואלר: ...צריך לאכול כדי לחיות, ולא לחיות כדי לאכול.

הרפגון: אה, כמה יפה נאמר! בוא, שאחבק אותך על המילה הזאת. זה המשפט היפה ביותר ששמעתי בחיי: צריך לחיות כדי לאכול, ולא לאכול כדי לחי... לא, זה לא זה. איך אמרת?

ואלר: שצריך לאכול כדי לחיות, ולא לחיות כדי לאכול.

הרפגון: כן. אתה שומע? מי האיש הגדול שאמר את זה?

ואלר: אינני זוכר כרגע את שמו.

הרפגון: תזכור לכתוב לי את המילים האלה. אני רוצה לחרות אותן באותיות זהב מעל האח בחדרי.

תמונה 3 · "גנבים!" – המונולוג (מערכה ד׳)

הרפגון (צועק): גנבים! גנבים! רוצחים! מרצחים! צדק, שמיים צודקים! אבדתי, נרצחתי, שיספו את גרוני, גנבו את כספי!

מי זה יכול להיות? לאן נעלם? איפה הוא? איפה הוא מתחבא? לאן לרוץ? לאן לא לרוץ? אולי הוא שם? אולי הוא כאן? מי זה? עצור! (תופס בזרועו שלו) תחזיר לי את הכסף, נבל... אה, זה אני!

אוי, כספי המסכן, כספי המסכן, ידידי היקר! לקחו אותך ממני... בלעדיך אי אפשר לי לחיות. נגמר. אני מת, אני קבור!

(אל הקהל) כולם מסתכלים עליי ומתחילים לצחוק. בטח גם להם יש חלק בגנבה!

תמונה 4 · התיבה או הבת? אי־הבנה (מערכה ה׳)

הרפגון: ...תראו איזו חוצפה – הוא עוד רוצה להשאיר אצלו את מה שגנב!

ואלר: אתה קורא לזה גנבה?

הרפגון: אם אני קורא לזה גנבה? אוצר כזה!

ואלר: אכן אוצר, היקר ביותר שיש לך, בלי ספק. אני מבקש אותו ממך על ברכיי, את האוצר המקסים הזה.

...

ואלר: הבטחנו זה לזה אמונים, ונשבענו לעולם לא לעזוב זה את זה.

הרפגון: שבועה נפלאה, הבטחה משעשעת!

ואלר: רק המוות יוכל להפריד בינינו.

הרפגון: הוא ממש משוגע על הכסף שלי!

...

ואלר: אני? לא לקחתי אותה. היא עדיין בביתך.

הרפגון (לעצמו): הו, תיבתי היקרה!

⛰️ הר הסיפור שלי

שלב	מה קורה? (כתבו במילים שלכם)
אקספוזיציה	
סיבוך	
נקודת מפנה	
שיא	
התרה	

🎭 כרטיס דמות

דמות	ראשית/משנית	עגולה/שטוחה	דינמית/סטטית	תכונה + הוכחה
הרפגון				
קלאנט				
אליז				
ואלר				
מריאן				

חלק א' – הבנה ומידע

1. מי הוא הרפגון?

2. במי מאוהב קלאנט?

א) אליז ב) פרוסין ג) מריאן ד) אנסלם

3. השלימו: הרפגון קבר בגן _____ ובה כסף רב.

4. מדוע ואלר עובד בבית הרפגון?

5. מי גונב את התיבה?

א) ז'אק ב) לה פלש ג) ואלר ד) פרוסין

חלק ב' – פרשנות ואמצעים אומנותיים

6. הסבירו את המושג "דמות טיפוסית" בעזרת הרפגון.

7. מצאו דוגמה להגזמה במונולוג "גנבים!" והסבירו מה היא מוסיפה.

8. מה מצחיק בהיפוך "לחיות כדי לאכול"?

9. איזה אמצעי קומי יש בסצנה שבה ואלר מדבר על "אוצר"?

א) האנשה ב) אי־הבנה ג) דימוי ד) חריזה

10. מהי סאטירה, ומה מבקר מולייר במחזה?

חלק ג׳ – כתיבה והערכה

11. כתבו סצנת אי־הבנה קומית קצרה (10–15 שורות).

12. האם הרפגון ראוי לרחמים או רק לצחוק? נמקו.

🖊️ משימת כתיבה

כתבו סצנה קומית קצרה (10–15 שורות דיאלוג) בכיתה או בבית של היום, שבה דמות אחת מבינה דבר אחד והשנייה מתכוונת לדבר אחר (אי־הבנה). שלבו לפחות עוד אמצעי קומי אחד: חזרה או הגזמה.

כרטיס יציאה

1. אמצעי קומי אחד שלמדתי היום:
2. הרגע הכי מצחיק במחזה לדעתי:
3. מה ההבדל בין חסכן לקמצן?